

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Кафедра теорії та історії права

ГЛОСАРІЙ

з

навчальної дисципліни

«Теорія права»

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський) рівень

Ступінь вищої освіти – бакалавр

Галузь знань – 29 «Міжнародні відносини»

Спеціальність – 293 «Міжнародне право»

Спеціалізація – «Міжнародне право»

Статус навчальної дисципліни – обов’язкова

Затверджено на засіданні

Вченої ради

протокол № від р.

Ректор

_____ **Анатолій Гетьман**

Харків 2025

Глосарій з навчальної дисципліни «Теорія права» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 29 «Міжнародні відносини» спеціальності 293 «Міжнародне право» спеціалізації «Міжнародне право» факультету міжнародного та європейського права. Харків: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2025. 30 с.

Розробники:

Трихліб Крістіна Олексіївна – кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії та історії права, і

Процюк Ігор Валерійович – доктор юридичних наук, професор

Затверджено на засіданні кафедри теорії права
протокол № 9 від 15 квітня 2025 р.

Завідувач кафедри теорії та історії права
Процюк Ігор Валерійович, доктор юридичних наук, професор

Абсолютна монархія – необмежена влада монарха, властива європейським державам минулого.

Абсолютні права людини – права людини, що не можуть бути обмежені за жодних обставин, навіть в умовах війни чи надзвичайного стану (заборона катування, рабства і примусової праці).

Автономне правове регулювання – регулювання, що характеризується збігом суб'єкта створення й суб'єкта застосування юридичного правила в одній особі (наприклад, затвердження рішенням Ради адвокатів України від 2 червня 2013 р. Порядку допуску до складення кваліфікаційного іспиту).

Авторитарний режим – сукупність методів здійснення державної влади, які відрізняється жорстким владним контролем переважно над публічною сферою життя суспільства.

Адміністративний проступок – протиправна винна дія (бездіяльність) фізичної або юридичної особи, яка посягає на громадський або державний порядок, суспільні відносини у сфері державного управління, виконавчо-розпорядчої діяльності органів держави.

Буденна (побутова) правосвідомість – правосвідомість є найпоширенішою, що формується на основі повсякденного досвіду людей та передбачає встановлення лише зовнішніх зв'язків між правовими явищами, не зачіпаючи його сутності (притаманна для людей без вищої юридичної освіти).

Верховенство права – комплексний принцип права, що ґрунтується на загальноновизнаних правових цінностях, об'єднує загальні принципи права як невід'ємні вимоги до правового регулювання, нормотворчості, реалізації та застосування права й має на меті обмеження свавілля державної влади і захист прав людини.

Відносні права людини (переважна більшість прав) – права людини, які можуть бути обмежені державою на підставі закону та в разі необхідності у демократичному суспільстві.

Вина – внутрішнє ставлення особи до свого протиправного діяння (дії або бездіяльності) і до його шкідливих/небезпечних наслідків, що проявляється у формі умислу (прямого і непрямого) і необережності (самовпевненості і недбальства).

Влада – соціально значуще відношення, в якому владний суб'єкт здійснює вплив на людську поведінку, використовуючи різні засоби (волю, насильство, закони та ін.) для підпорядкування волі підвладних своїм велінням.

Владне повноваження органу держави – передбачена законом вимога певної поведінки і дій, що звернене до фізичних та юридичних осіб і юридично виражає єдність його прав і обов'язків.

Внутрішньодержавний нормативно-правовий договір – угода, укладена у галузях конституційного, трудового, адміністративного, фінансового права та ін.

Галузева типізація – засіб нормотворчої техніки, за допомогою якого юридичні правила органічно включаються у відповідну галузь (інститут) права.

Галузь права – уособлена сукупність норм, спрямована на регулювання сфери якісно однорідних суспільних відносин відповідними методами.

Гарантії прав людини – система загальних і спеціально-юридичних засобів та інститутів, спрямованих на сприяння реалізації прав людини, а також забезпечення їх всебічної охорони та захисту від порушень.

Гіпотеза – елемент норми права, що вказує на життєві обставини, за наявності та/або відсутності яких реалізується правило поведінки (виникають, змінюються або припиняються правовідносини) або настають негативні наслідки.

Громадянство – постійний політико-правовий зв'язок людини із конкретної державою.

Групова правосвідомість – правосвідомість яка існує на рівні соціальних груп (громадських об'єднань, політичних партій, професійних організацій та ін.), верств населення (молоді, етносів, осіб з обмеженими можливостями тощо) і відображає специфіку правосвідомості відповідної групи.

Гуманітарна функція держави – сприяння розвитку культури, науки і освіти шляхом здійснення заходів щодо підвищення культурного рівня громадян, забезпечення доступу до культурного та наукового надбання, розвиток освіти і науки, спорту, збереження історико-культурної спадщини, міжнародна співпраця в гуманітарній сфері.

Деліктоздатність – здатність особи самостійно нести юридичну відповідальність за вчинені нею правопорушення (делікти). Залежить від досягнення певного віку.

Демократичний режим – сукупність методів здійснення державної влади, які демонструють активні форми участі народу в формуванні і здійсненні державної влади, забезпечення верховенства права, гарантування прав і свобод людини.

Держава – універсальна організація політичної влади на певній території, яка об'єднує населення на засадах громадянства/підданства, здійснюється за посередництвом апарату управління шляхом ухвалення і реалізації законів та інших правових актів задля забезпечення стійкого розвитку суспільства, захисту прав людини і громадянина.

Державний апарат – юридично оформлена система органів різних гілок влади та їх працівників, які використовують спеціальні владні повноваження з реалізації функцій держави у відповідних правових формах і за допомогою легальних методів.

Державний орган – група осіб або одна особа, яка наділена державно-владними повноваженнями та компетенцією для виконання завдань і функцій держави.

Державний службовець – громадянин держави, який займає посаду державної служби в органі державної влади, його апараті (секретаріаті), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і

функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби.

Державний суверенітет – зумовлена народовладдям політико-правова властивість державної влади, що полягає в її верховенстві стосовно будь-якої іншої влади всередині країни та незалежності у зовнішніх відносинах.

Державно-правовий примус – регламентований правом вплив уповноважених державних органів на поведінку суб'єктів шляхом юридичного обмеження їх прав і свобод з метою виконання ними вимог правових норм.

Державно-правовий режим – сукупність методів та засобів здійснення державної влади.

Деформація правосвідомості – викривлене ставлення до права, спотворення ціннісної орієнтації щодо юридично значущої поведінки.

Джерело права – визнана в конкретному суспільстві офіційна форма (спосіб) зовнішнього виразу та закріплення норм права, посилення на яку підтверджують їхнє існування.

Динамічне тлумачення – спосіб тлумачення прав людини, що враховує еволюцію (розвиток) науки, медицини, техніки та їх вплив на зміну поглядів моралі, зміст прав людини із плином часу; вимагає тлумачити права людини із урахуванням сучасного розвитку суспільства.

Дискримінація – необґрунтоване відмінне ставлення до осіб, які перебувають в однаковій ситуації (пряма дискримінація), чи однаковий підхід до осіб, які перебувають у відмінних ситуаціях (непряма дискримінація).

Диспозитивний метод правового регулювання – метод, що передбачає вільну саморегуляцію суб'єктами їхньої поведінки, встановлює тільки межі та процедури такої саморегуляції. Притаманний для регулювання відносин у приватному праві.

Диспозиція – елемент норми права, що вказує на правило дозволеної чи забороненої поведінки, якому має відповідати діяння суб'єкта.

Дисциплінарні проступки – суспільно шкідливі протиправні винні вчинки фізичних осіб, які завдають шкоди внутрішньому розпорядку діяльності підприємств, установ, організацій, навчальних закладів шляхом порушення норм, що встановлюють правила трудової, службової, навчальної, військової та іншої дисципліни і тягнуть застосування дисциплінарних стягнень.

Диференціація та інтеграція системи права – основні тенденції, що зумовлюють її поділ на відносно самостійні елементи – групи норм, які регулюють різні за змістом суспільні відносини.

Дієздатність – здатність суб'єкта права своїми діями набувати прав та виконувати обов'язки. Залежить від досягнення певного віку і психічного стану особи.

Дія нормативно-правового акта – динамічна характеристика процесу реалізації приписів нормативно-правового акта, настання передбачених у ньому юридичних наслідків.

Дія нормативно-правового акта за колом осіб – здатність акта створювати юридичні наслідки для тих чи інших суб'єктів права.

Дія нормативно-правового акта у просторі – здатність акта створювати юридичні наслідки на певній території.

Дія нормативно-правового акта у часі – його здатність створювати юридичні наслідки у певних часових межах.

Договірне право – застосовується переважно у міжнародних відносинах, а також в інших сферах, передовсім приватному праві.

Дуалістична монархія – розподіл влади між монархом і парламентом.

Екологічна функція держави – полягає в охороні природи та раціональному використанні природних ресурсів на підставі екологічної політики, встановлює екологічні стандарти, ліміти викидів шкідливих речовин, уживає заходів щодо недопущення екологічно шкідливої діяльності, здійснює екологічний моніторинг, ведення державних кадастрів природних ресурсів.

Екологічні правопорушення – винні протиправні діяння, що завдають шкоди навколишньому середовищу і здоров'ю людей.

Економіка – сфера забезпечення потреб людини і суспільства, що включає виробництво, розподіл, обмін та споживання матеріальних благ, а також відносини, що виникають у цих процесах.

Економічна функція держави – забезпечення функціонування і сприяння розвитку соціально орієнтованої ринкової економіки, в тому числі за допомогою охорони різних форм власності, організації зовнішньоекономічних зв'язків захисту прав споживачів, усунення недобросовісної конкуренції та обмеження монополізму, підтримання і забезпечення національної конкурентоздатності; забезпечення державно-правового механізму протидії економічним кризам і уникнення його дисфункцій, дерегуляторна політика держави та заохочення розвитку малого й середнього бізнесу.

Електронний юридичний документ – електронний офіційний носій юридично значущої інформації, яка фіксується на матеріальному електронному носії або передається електронними каналами зв'язку, має визначені реквізити, що дозволяють ідентифікувати цю інформацію та її автора (поширювача) з метою виникнення, зміни, припинення чи закріплення прав та обов'язків суб'єктів права.

Енциклопедія права – дисципліна, що містила стисле викладення змісту всіх юридичних наук, пропонуючи початкові знання про право, його різні галузі та методи дослідження.

Ефективність правового регулювання – спроможність правового регулювання приводити до максимально можливих позитивних результатів за рахунок обґрунтованих, розумних і доцільних витрат та обмежень.

Забезпечення прав людини – обов'язок держави вжити всіх можливих дій та заходів, створити необхідні процедури для практичної реалізації прав людини.

Захист прав людини – зобов'язання держави відреагувати на порушення прав людини та забезпечити різні ефективні способи захисту та відновлення

порушеного права, насамперед, доступ до незалежного і неупередженого правосуддя.

Загальна правосуб'єктність – здатність особи бути суб'єктом права в межах певної правової системи (наприклад, правової системи України).

Загальна теорія права – наука, що досліджує основні закономірності й тенденції розвитку та функціонування права у його зв'язках з іншими суспільними явищами, а також формулює вихідні для інших юридичних наук поняття.

Загальні принципи права – принципи, які поширюються на право в цілому, усі його галузі та інститути.

Загальнодозвільний тип правового регулювання – тип, що ґрунтується на поєднанні загального юридичного дозволяння у формі визнання права зі встановленням окремих обмежень (виключень) за допомогою юридичних заборон.

Закон – нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, прийнятий відповідно до встановленої процедури парламентом або безпосередньо народом, який регулює найважливіші суспільні відносини.

Законодавство (у широкому розумінні) – це сукупність усіх письмових нормативно-правових і підзаконних нормативно-правових актів, якими регулюються суспільні відносини в державі.

Законотворчість – врегулювання суспільних відносин шляхом прийняття законів як нормативно-правових актів вищої юридичної сили.

Заохочувальний метод правового регулювання – метод, що передбачає створення умов, за яких вибір суб'єктом певного варіанта юридично значущої поведінки надає йому додаткових матеріальних або нематеріальних благ, привілеїв.

Звичай – правила поведінки, які складаються історично, протягом життя декількох поколінь і набувають загального характеру внаслідок їх багаторазового повторення.

Звичайні закони – закони, що приймаються парламентом більшістю від конституційного складу для врегулювання найважливіших питань в економічній, політичній, соціальній, культурній та інших сферах життя суспільства.

Зловживання правом – діяння правомочного суб'єкта, спрямоване на задоволення ним інтересу в межах свого суб'єктивного права (тобто в рамках юридично забезпеченої можливості), але в суперечності з призначенням суб'єктивного права та з використанням таких способів його реалізації, які виходять за законні межі здійснення і завдають шкоди іншим особам, порушуючи їх суб'єктивні права.

Злочин – передбачене кримінальним законом протиправне суспільно небезпечне винне і каране діяння (дія чи бездіяльність), яке спричиняє чи може спричинити істотну шкоду охоронюваним державою суспільним відносинам – державному і суспільному ладу, політичній, економічній та соціальній системам, правопорядку, власності, життю, здоров'ю, правам і свободам особи.

Зміст правовідносин – сукупність суб'єктивних прав і юридичних обов'язків учасників правовідносин.

Змістовна рівність – рівність доступу до ресурсів, з метою реалізації суб'єктивних здібностей і прагнень.

Змістовна справедливість – використання принципу пропорційності, або співрозмірності, за допомогою якого можна з'ясувати, що конкретно належить кожному.

Змішана республіка – форма правління, за якої президент спільно з парламентом формує уряд, підзвітний та відповідальний перед ними та вказує на існування двох центрів виконавчої влади: президента та уряду на чолі з прем'єр-міністром (наприклад, Франція, Україна, Польща).

Зупинення дії нормативно-правового акта – тимчасове, неостаточне переривання його дії у часі, яке обумовлюється певними обставинами і здійснюється у порядку, передбаченому законодавством.

Ієрархічна (субординаційна) колізія – колізія, що виникає внаслідок регулювання одних суспільних відносин нормами різної юридичної сили.

Імперативний метод правового регулювання – метод, що передбачає впорядкування поведінки суб'єктів суспільних відносин шляхом категоричної та детальної її регламентації юридичними правилами, неможливість установлення цими суб'єктами інших правил поведінки на власний розсуд.

Індивідуальна правосвідомість – система особистих поглядів, уявлень, почуттів із приводу правових явищ і процесів, що формується під впливом особистих обставин життя і психофізіологічних рис, соціального стану, навколишнього середовища і залежить від рівня правової освіти особи, схвалення права або його не сприйняття.

Індивідуальне (ненормативне) правове регулювання – регулювання, що здійснюється за допомогою видання уповноваженими суб'єктами індивідуальних правових актів, передусім на стадії застосування права.

Інститут права – впорядкований окремий комплекс правових норм, що регулюють вид (сторону) однорідних суспільних відносин у межах однієї або декількох галузей за допомогою специфічних прийомів і способів (наприклад, інститут шлюбу в сімейному праві, інститут заповіту, договору в цивільному праві).

Інститути демократії – юридично оформлені елементи державної влади, які забезпечують демократичний характер держави.

Інститути права – уособлена група правових норм, які регулюють однорідні суспільні відносини певного виду (наприклад, майнові чи немайнові) і містяться у складі однієї або декількох галузей права.

Інтерпретаційний акт (акт тлумачення) – правовий акт, що містить офіційне тлумачення положень іншого правового акта (нормативно-правового або правозастосовчого) й прийнятий спеціально з цією метою.

Історичний метод тлумачення права – метод, що передовсім покликаний з'ясувати волю (намір) творців правового тексту – фактичну, передбачувану або ж

гіпотетичну волю, наприклад, законодавця на момент розробки певного правового тексту.

Кодекс – єдиний, зведений, внутрішньо узгоджений закон, прийнятий парламентом або народом на всеукраїнському референдумі, який на основі загальних принципів регулює певну сферу суспільних відносин.

Колективна нормативна угода – угода, що укладаються на двосторонній основі на галузевому, регіональному та загальнонаціональному рівнях.

Колективний нормативний трудовий договір – двостороння угода, яка укладається між головою профспілкового комітету, який представляє інтереси всього трудового колективу, і власником підприємства, установи, організації з метою регулювання виробничих, трудових, соціально-економічних інтересів працівників і власників.

Колізії в законодавстві – різновид юридичних конфліктів, що виникають у випадку суперечності між нормами права, які закріплені в законодавстві та регулюють одні й ті самі суспільні відносини по-різному.

Колізійна норма – законодавчо закріплений припис, що встановлює, яка з норм, що регулюють однакові суспільні відносини, підлягає застосуванню у разі колізії.

Колізійні правила – вироблені доктриною (наукою), логічно обґрунтовані положення, які встановлюють порядок подолання різного виду колізій під час реалізації і тлумачення норм права.

Компетенція державного органу – сукупність передбачених законодавством державно-владних повноважень (право-обов'язків), які визначають способи здійснення його публічних функцій.

Конституційні закони – закони, які вносять зміни і доповнення до конституції (для їх ухвалення необхідна кваліфікована парламентська більшість).

Конституція – акт установчого характеру, який закріплює засади функціонування громадянського суспільства і держави, основи правової системи,

правового статусу громадян, державно-територіального устрою, організації органів державної влади і місцевого самоврядування.

Координаційне правове регулювання – регулювання, що передбачає узгодження й співпрацю суб'єктів зі створення таких правил (наприклад, укладання нормативно-правових договорів).

Кримінальне правопорушення – передбачене Кримінальним кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення.

Кримінальний проступок – передбачене Кримінальним кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу, або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Людська гідність – джерело прав людини, унікальна характеристика й соціально визнана здатність людини бути такою, якою вона хоче та може бути, навіть якщо ця здатність не може бути актуально реалізована.

Матеріальне право – визначена правовими принципами підсистема права, яка складається із загальнообов'язкових правил поведінки суб'єктів шляхом надання їм прав та закріплення обов'язків.

Мета тлумачення права – встановлення змісту (сенсу, значення) правового тексту через чітке окреслення прав і обов'язків суб'єктів у юридичній справі, яка потребує вирішення.

Метод правового регулювання – підхід до впорядкування певної сфери суспільних відносин, що обумовлює використання того чи іншого специфічного комплексу юридичних засобів.

Механізм держави – сукупність органів державної влади, державних підприємств, установ і організацій, за посередництвом яких здійснюються функції держави.

Міжнародне правопорушення – протиправне винне порушення суб'єктом міжнародного зобов'язання, що заподіює шкоду іншим суб'єктам міжнародного права.

Міжнародний нормативно-правовий договір – дво- або багатостороння угода, укладена між державами, або між державою і міжнародною організацією у письмовій формі й урегульована міжнародним правом, незалежно від того, чи викладена така угода в одному документі, двох чи декількох, зв'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування – конвенція, пакт, угода, протокол та ін.

Монархія – форма державного правління, де вища влада належить одній особі – монарху і успадковується представниками правлячої династії за традиціями спадкування.

Мононорми – єдині загальнообов'язкові правила поведінки в первісному суспільстві, які лише згодом диференціюються на право, мораль, релігійні заборони та інші види соціальних норм.

Мораль – система світоглядних настанов, принципів і норм поведінки, які втілюють уявлення про добро і зло, належне і неналежне, справедливе і несправедливе, правильне і неправильне.

Народ – сукупність людей, які проживають на території певної держави (населення держави), громадсько-політична сила, на яку опирається офіційна влада в країні.

Нація – це історична спільність людей, яка склалася на певній території та володіє стабільними особливостями мови, культури, а також усвідомленням своєї єдності і відмінності від інших.

Народний суверенітет – визнання народу основним джерелом державної влади на території країни, право самому вирішувати свою долю – шляхом виборів чи через представницькі органи, брати участь у реалізації державної політики, контролювати діяльність органів державної влади.

Національний суверенітет – право кожної нації на самовизначення, включно із утворенням незалежної держави.

Напрям дії нормативно-правового акта у часі – його поширення на правові відносини, які виникли до чи після набрання ним чинності.

Наука – форма інтелектуальної діяльності людини, яка спрямована на отримання істинних знань про світ (природу, суспільство, мислення), відкриття законів світу та прогнозування його розвитку.

Негативна свобода – свобода від зовнішніх обмежень або перешкод.

Негативні зобов'язання держави у сфері прав людини – обов'язок держави утриматися від втручання в реалізацію прав людини, надання простору для свободи вибору способу та форм реалізації прав людини.

Негативні права людини – права, яка вимагають невтручання держави у сферу їх реалізації та передбачають свободу вибору способів і форм їх реалізації (наприклад, свобода вибору, слова, думки, совісті, релігії).

Незалежність суду – відсутність зовнішнього тиску на суд з боку інших гілок влади.

Неупередженість суду – відсутність упереджень або необ'єктивності, існування чи відсутність яких можна перевірити за допомогою різних способів; вирішення справи виключно на підставі закону і права, заборона дискримінації і упередженого ставлення до учасників судового процесу через їх стать, вік, колір шкіри, політичні переконання тощо.

Норма права – закріплене обов'язкове правило загального характеру, що визначає зразок належної чи дозволеної поведінки або наслідки його порушення, ефективна дія якого забезпечується державою.

Нормативне правове регулювання – регулювання, що здійснюється на основі створених уповноваженими суб'єктами нормативно-правових актів та інших формальних джерел права.

Нормативно-правовий акт – офіційний письмовий документ, прийнятий уповноваженими суб'єктами нормотворчості, який встановлює, змінює або скасовує норми права.

Нормативно-правовий договір – двостороння або багатостороння угода, яка встановлює, змінює або скасовує норми права.

Нормотворча техніка – система засобів і правил вираження та закріплення змісту нормативно-правових актів, використання якої забезпечує ясність, точність і несуперечність цих актів.

Нормотворчість – діяльність уповноважених суб'єктів з розроблення, розгляду, прийняття та офіційного оприлюднення нормативно-правових актів, яка здійснюється за визначеною в законодавстві процедурою.

Об'єкт правопорушення – охоронювані правом суспільні відносини в різних сферах, які виникають у зв'язку з матеріальним або нематеріальним благом, іншими цінностями, предметом, інтересами суб'єктів права, яким протиправний вчинок заподіює шкоду.

Об'єкт правовідносин – матеріальне або нематеріальне благо, задля одержання, передачі або використання якого суб'єкти права вступають у правовідносини.

Об'єктивна сторона правопорушення – зовнішній прояв протиправного вчинку, до обов'язкових елементів якого належать: діяння (дія чи бездіяльність суб'єкта); його шкідливі наслідки (або загроза їх настання); необхідний причинно-наслідковий зв'язок між протиправним діянням і шкідливими/небезпечними наслідками.

Об'єктивне право (законодавство) – це система загальнообов'язкових норм, що мають формальне зовнішнє вираження у письмових джерелах права, встановлюються та гарантуються державою з метою впорядкування суспільних відносин.

Об'єктивно-неправомірне діяння – невинне, суспільно шкідливе, неправомірне діяння (дія або бездіяльність) особи, яке тягне застосування до неї примусових юридичних заходів, а у спеціально передбачених законом випадках – застосування мір юридичної відповідальності.

Осудність особи – психічна здатність особи усвідомлювати значення своїх дій (інтелектуальний момент) та/або можливість самостійно керувати ними (вольовий момент).

Парламентська монархія – є найбільш поширеною формою монархії у сучасному світі, коли монарх є главою держави і виконує представницькі функції, виступає символом нації, держави, її єдності, гарантом наступності, натомість основна влада зосереджена в руках голови виконавчої гілки влади (наприклад, Велика Британія, Японія, Іспанія).

Парламентська республіка – форма правління, за якої парламент займає головну роль, як вищий орган влади, що виконує законодавчу та установчу функції щодо формування уряду і вибору президента (наприклад, Німеччина, Італія, Чехія).

Підгалузь права – сукупність правових норм, яка виокремлюється в межах галузі права, регулює однорідні суспільні відносини в певній сфері її загального предмета, структурно виступає як сукупність предметно пов'язаних галузевих інститутів (наприклад, підгазь виборчого права в межах галузі конституційного права).

Підзаконний нормативно-правовий акт – офіційний письмовий документ, який приймається уповноваженими суб'єктами нормотворчості на основі законів і не повинен суперечити їм.

Підсистема права – сукупність правових норм, згрупованих у галузі та інститути права, які мають предметом регулювання комплекс суспільних відносин, близьких за своїми властивостями і методами правового регулювання, цілям, завданням і функціям у системі права (матеріальне і процесуальне право, публічне і приватне право).

Підстави звільнення від юридичної відповідальності – юридичні факти або фактичні обставини, за наявності яких уповноважений суб'єкт шляхом правозастосування знімає обов'язок особи зазнавати заходів державного примусу за вчинене нею правопорушення.

Підстави юридичної відповідальності – сукупність обставин, наявність яких робить юридичну відповідальність можливою і належною.

Підстави, які виключають юридичну відповідальність – сукупність універсальних обставин, за яких вчинене особою діяння, що зовні містить ознаки складу правопорушення, визнається суспільно корисним/нейтральним і правомірним, а притягнення особи до будь-якого різновиду юридичної відповідальності виключається.

Повага до прав людини – обов'язок держави не порушувати права людини.

Подолання колізій – застосуванням відповідних засобів, що дозволяють ухвалювати рішення в конкретній справі шляхом вибору однієї з норм.

Позитивне право – це право створене державою, виражене у писаних нормах, зокрема, в законах, договорах, підзаконних актах.

Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини – обов'язок держави здійснити усі необхідні активні дії для ефективного забезпечення прав людини, сприяння у реалізації і всебічному захисті прав людини.

Позитивні права людини – права людини, які вона не може реалізувати без залучення і сприяння держави, ці права вимагають активних дій з боку держави щодо їх ефективного забезпечення та захисту (наприклад, право на працю, соціальні права, право на освіту тощо).

Права людини – основоположні можливості та вимоги, необхідні для нормального існування і розвитку особи, які визнаються універсальними, невід'ємними та рівними для кожного й мають гарантуватись державою в обсязі міжнародних стандартів.

Право – сукупність норм (правил поведінки загального характеру), які визначають межі свободи учасників соціальної комунікації шляхом визнання їх суб'єктами права (носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків), реалізація яких уможливорює існування суспільства та спирається на підтримку держави.

Правова держава – держава, яка ґрунтується на конституційному закріпленні та забезпеченні прав людини, в якій з метою забезпечення свободи і гідності людини проголошуються та діють принципи верховенства права, поділу влади, зв'язаності державної влади правом, гарантується ефективний судовий захист прав людини тощо.

Правова доктрина – джерело права, що має переконливий характер, ґрунтується на думках учених-юристів, надбаннях юридичної науки, впливає на всі інші джерела права, виступає як теоретична основа для їх узгодження та поєднує наукові доробки з юридичною практикою.

Правова система – сформована під впливом об'єктивних закономірностей розвитку певного суспільства сукупність усіх його правових явищ та процесів, які перебувають у сталих зв'язках між собою та з іншими соціальними явищами, що забезпечує її цілісність, розвиток та правонаступність.

Правова сім'я – сукупність правових систем декількох країн, об'єднаних спільними рисами права, місцем і роллю основних джерел права, схожістю правової культури та історичним розвитком традицій права.

Правове регулювання – упорядкування поведінки учасників суспільних відносин за допомогою юридичних засобів.

Правовий звичай – правило поведінки, яке передбачає усталений порядок дій, склалося в результаті багаторазового й одноманітного повторення певної моделі поведінки, що з часом набуло офіційного схвалення й визнання державою.

Правовий режим – особливий порядок правового регулювання певної сфери суспільних відносин, який забезпечується шляхом специфічного поєднання та співвідношення його методів, способів і типів.

Правовий статус – сукупність суб'єктивних прав, юридичних обов'язків та законних інтересів суб'єктів права.

Правовідносини – врегульовані правом суспільні відносини, учасники яких є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

Правозастосування – правова форма діяльності уповноважених суб'єктів стосовно забезпечення реалізації норм права щодо конкретних життєвих випадків шляхом ухвалення індивідуально-правових рішень.

Правоздатність – здатність суб'єкта права мати суб'єктивні права і юридичні обов'язки.

Правомірна поведінка – свідомо вольова поведінка (дія чи бездіяльність) суб'єктів права, яка узгоджена з нормами права і гарантована державою.

Правопорушення – протиправне, соціально шкідливе, винне діяння деліктоздатної особи, яке тягне для особи правопорушника негативні наслідки – застосування державно-правового примусу у формі юридичної відповідальності певного виду та міри.

Правопорядок – стан упорядкованості суспільних відносин за допомогою права, ціннісна установка суспільства щодо створення раціонального способу його організації, стабілізації і розвитку, узгодження інтересів індивідів і соціуму на засадах загальних правил поведінки, розв'язання соціальних конфліктів правовими засобами.

Правосвідомість – сукупність ідей, теорій, цінностей та ідеалів, емоцій, почуттів та правових настанов, за посередництвом яких відображається правова дійсність, формуються ставлення до права та юридичної практики, ціннісна орієнтація щодо правової поведінки, бачення перспектив і напрямів розвитку правової системи.

Правосуб'єктність – здатність особи бути суб'єктом права.

Предмет загальної теорії права – найбільш загальні закономірності і тенденції виникнення, розвитку та функціонування правових явищ і процесів, а також система загальних для інших юридичних наук понять.

Президентська республіка – форма державного правління, що характерна позапарламентським способом обрання президента – глави держави, який керує виконавчою владою та формує уряд (наприклад, США, Мексика, Аргентина, Бразилія).

Приватне право – підсистема права, яка складається з норм, предметом регулювання яких є відносини у сфері здійснення приватних інтересів юридично рівних суб'єктів, що не пов'язані зі здійсненням функцій публічної влади, за допомогою диспозитивного методу правового регулювання.

Принцип гуманізму – основоположний принцип права, який визнає саму цінність людини, її гідність, право на щастя, виявлення своїх здібностей. Життя людини, її честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю в демократичній державі; пріоритет прав людини.

Принцип добросовісності – обов'язок сумлінного виконання прав і обов'язків за договором, незловживання правом і необхідність дотримання правових заборон; певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Принцип поділу влади – принцип, згідно з якими державна влада повинна бути розподілена на три незалежні одна від одної (але при необхідності контролюючі одна одну за допомогою існування ефективної системи «стримувань і противаг») гілки: виконавча, судова й законодавча для уникнення узурпації влади та зловживання.

Принципи права – найбільш загальні й стабільні засади права, які виступають як обов'язкові вимоги у нормотворчій діяльності та правореалізації.

Принцип пропорційності – загальний принцип права, який виступає невід’ємним елементом правової системи і покликаний забезпечувати реалізацію верховенства права; регламентує співвідношення між поставленою метою і засобами та способами її досягнення (зокрема, у контексті оцінки допустимих і законних обмежень прав і свобод людини державою).

Принцип розумності – вимагає обґрунтованості та послідовності поведінки суб’єктів права (в тому числі суб’єктів владних повноважень), встановлює необхідність їх розсудливості та обачності.

Природне право – право, не створене державою, яке існує незалежно від держави об’єктивно в природі, наприклад, природні права людини (право на життя, свободу), які має кожна людина від народження та природи; вони не створюються державою, натомість вимагають їх всебічного забезпечення і захисту з боку держави.

Прогалини в праві – відсутність відповідного нормативно-правового припису, що необхідний для регламентації конкретних суспільних відносин, які знаходяться у сфері правового регулювання.

Проступок (провина) – протиправне, винне діяння (дії чи бездіяльність), яке завдає шкоди особі, суспільству, державі, вчиняється в усіх сферах суспільного життя, має різні об’єкти посягання.

Процедурна справедливість – додержання правил, спрямованих на забезпечення справедливого результату певної дії, незалежно від інших обставин.

Процесуальна підстава юридичної відповідальності – рішення компетентного суб’єкта, ухвалене з додержанням визначеної законодавством процедури про застосування до правопорушника конкретних заходів юридичної відповідальності через визначення виду та міри державного впливу щодо останнього (наприклад, наказ про дисциплінарне стягнення, вирок суду тощо).

Публічне право – підсистема права, що містить норми, предметом регулювання яких є відносини, пов’язані зі здійсненням функцій влади у сфері

реалізації інтересів держави та місцевого самоврядування за допомогою імперативного методу правового регулювання.

Реквізити юридичного документу – сукупність обов’язкових даних чи відомостей, встановлених нормативно-правовими актами або чинними правилами діловодства для відповідних документів (договір, довіреність, платіжне доручення, вексель тощо), без яких вони не можуть бути підставою для обліку, здійснення певних операцій і не мають юридичної сили.

Рекомендаційний метод правового регулювання – метод, що передбачає впорядкування суспільних відносин шляхом надання вказівок, що не мають обов’язкової юридичної сили, щодо найбільш прийнятної для суспільства, ефективної поведінки.

Релігія – система поглядів на світ, заснованих на вірі у надприродні сили, зумовлена цим світоглядом організація життя людини, яка охоплює дотримання певних правил поведінки та культові дії, спрямовані на комунікацію з богами.

Республіка – форма правління, за якої вищі представницькі органи державної влади обираються народом на певний строк.

Санкція – елемент норми права, що встановлює невідгідні наслідки у випадку порушення правила поведінки або умов, визначених у гіпотезі.

Свобода – можливість людини обирати, діяти на власний розсуд.

Система права – зумовлена сполученням приватних і публічних інтересів та інтегрована принципами права сукупність правових норм, внутрішня організація якої характеризується цілісністю, диференціацією та групуванням норм у відносно самостійні узгоджені структурні утворення (інститути, галузі, підсистеми права).

Системне тлумачення права – розкриття змісту права через зв’язки з усіма елементами правової системи як взаємоузгодженої системи елементів, визначення особливої ролі та місця елемента в системі права.

Склад правопорушення – сукупність передбачених законом об’єктивних і суб’єктивних ознак протиправного соціально шкідливого діяння, за вчинення якого передбачена юридична відповідальність.

Соціальна генеза права – процес виникнення і розвитку права як регулятора відносин між людьми в суспільстві.

Соціальна функція держави – забезпечення та охорона соціальних прав людини, окремих груп населення (осіб з інвалідністю, людей похилого віку, багатодітних сімей), забезпечення людині гідного рівня життя, умов для її розвитку, створення для кожного рівних можливостей, здійснення заходів щодо задоволення соціальних потреб людей, забезпечення належних умов праці, її оплати, побуту, установлення соціальних стандартів, зокрема прожиткового мінімуму, мінімальної зарплати і пенсії, соціального страхування тощо.

Спеціальна правосуб’єктність – здатність особи бути учасником певного кола правовідносин у межах галузі права.

Спеціально-дозволенний, або дозвільний, тип правового регулювання – тип, що ґрунтується на поєднанні загальної юридичної заборони зі спеціальним юридичним дозволянням у формі дозволу.

Спосіб правового регулювання – засіб регламентації поведінки осіб у суспільстві шляхом надання їм суб’єктивних прав та/або накладення на них юридичних обов’язків.

Справедливість – одна з найважливіших універсальних цінностей, що виражає ставлення людей один до одного з точки зору конкуруючих інтересів, вимог і обов’язків, захищати і культивувати яку покликана вся система права.

Стадія нормотворчості – сукупність процедурних дій, які здійснюються у процесі нормотворчості та об’єднані певною проміжною метою.

Суб’єкт правовідносин – суб’єкт права, який вступає у правовідносини задля реалізації своїх суб’єктивних прав і виконання юридичних обов’язків.

Суб'єкт правопорушення – фізична або юридична особа, яка вчинила правопорушення.

Суб'єктивна справедливість – справедливість як чеснота особистості (наприклад, справедливий законодавець, справедливий суддя).

Суб'єктивна сторона правопорушення (вина) – сукупність ознак, які відображають психічне ставлення особи до власного діяння та його шкідливих наслідків.

Суб'єктивне право – гарантована нормами права міра можливої (допустимої) поведінки особи, що спрямована на реалізацію її інтересів.

Суб'єктивний обов'язок – міра належної поведінки особи.

Субординаційне правове регулювання – регулювання, що не передбачає погодження юридичних правил із суб'єктами, на яких поширюється їхня дія (наприклад, регламентація суспільних відносин на підставі нормативно-правових та індивідуальних правових актів).

Суверенні права – виключні (монопольні) права держави, необхідні для здійснення її функцій та реалізації державної політики в різних сферах життєдіяльності суспільства.

Судова влада – відокремлена гілка державної влади, що має монопольне право здійснювати правосуддя у державі, незалежність та ефективність якої є важливими умовами верховенства права і забезпечення прав людини у цивілізованому демократичному суспільстві.

Судова практика – рішення вищих судів у конкретних справах, які містять правові зразки одноманітного та багаторазового застосування й тлумачення правових норм.

Судовий прецедент – частина рішення суду у конкретній справі (вищих судів), що є обов'язковим для суду тієї самої або нижчої інстанції при вирішенні в майбутньому всіх аналогічних справ.

Табу – категорична заборона (різновид мононорм у первісному суспільстві).

Текстуальне (граматичне) тлумачення – розкриття змісту права шляхом зосередження на вивченні особливостей його письмового тексту, в тому числі за правилами граматики: встановлення, в яких словах, реченнях сформульовані частини правової норми, значення окремих слів, їх граматичної форми тощо.

Телеологічний (цільовий) метод тлумачення права – метод, зміст правового тексту якого розкривається через встановлення його мети.

Темпоральна (часова) колізія – колізія, що виникає внаслідок прийняття в різний час з того самого питання декількох різних норм права.

Тип правового регулювання – характеристика загальної спрямованості впливу права на суспільні відносини залежно від того, який зі способів правового регулювання лежить у його основі – дозволяння чи заборона.

Тлумаченням права – інтелектуальна діяльність, спрямована на визначення змісту (сенсу) принципів і норм, закладених у правових текстах у зв'язку з потребою вирішення юридичної справи.

Тоталітарний режим – прагнення державної влади до абсолютного панування в усіх сферах (приватній і публічній), передовсім – ідеологічній, політичній, економічній, та масові порушення прав людини.

Усунення колізії – комплекс дій з її повної ліквідації, результатом чого буде можливість у подальшому регулювати відповідні суспільні відносини на основі однієї норми, як цього вимагає ефективність правового регулювання (при цьому неважливо, чи залишиться одна з колізуючих норм, чи замість них буде прийнята зовсім нова норма).

Фактична підстава юридичної відповідальності – юридичні факти у формі протиправних діянь (дії чи бездіяльності), що містять у собі всі елементи складу правопорушення (об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону), які передбачені нормами права.

Фактичний склад – сукупність юридичних фактів, необхідних для виникнення, зміни або припинення правовідносин.

Федеративна держава – єдина союзна держава, у складі якої є державні утворення (суб'єкти федерації), що мають суверенні права.

Фізична особа – суб'єкт права у цивільних та інших галузях права, що використовується для позначення особи (громадянина, іноземця, особи без громадянства) як учасника правовідносин.

Фінансова функція держави – організація і підтримка функціонування фінансової системи країни, здійснення грошово-кредитної політики, підтримка стабільності національної валюти, бюджетна та податкова політика, регулювання банківської діяльності та ринку фінансових послуг і цінних паперів, співробітництво з міжнародними фінансовими установами.

Форма державного правління – елемент форми держави, що відбиває правові способи утворення вищих органів державної влади, розподіл їх компетенції, політико-юридичні принципи взаємовідносин, форми та ступінь участі населення в їх формуванні.

Форма державного устрою – елемент форми держави, який вказує на юридичний спосіб її територіального поділу та розподіл повноважень між центральними і місцевими органами влади.

Формальна рівність – рівність перед законом і перед судом (рівне ставлення, рівність прав і обов'язків, незалежно від віку, кольору шкіри, статі, майнового стану, політичних переконань та інших ознак).

Формальна справедливість – однакове ставлення до однакового, неупереджене і послідовне вироблення та застосування правил, незалежно від сутності останніх (рівність усіх перед законом і перед судом).

Функції держави – основні напрями державного впливу на суспільні відносини у різних сферах життєдіяльності суспільства, які визначають зміст і спрямованість діяльності держави та її органів, виражених у правових формах.

Функції юридичної відповідальності – система напрямів правового впливу за допомогою передбачених законом способів і засобів на поведінку суб'єктів

права, що визначаються її цілями для досягнення позитивних для суспільства юридичних і загально-соціальних наслідків.

Функція забезпечення миру і світового порядку держави – міжнародна співпраця держав щодо роззброєння, організації колективних дій у сфері боротьби з міжнародним тероризмом, ужиття заходів дипломатичного, військового характеру з припинення існуючих і уникнення нових конфліктів, участь у миротворчих операціях.

Функція забезпечення національної безпеки держави – забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, що уможливорює сталий розвиток суспільства, запобігання та нейтралізацію загроз національним інтересам, охорону суверенітету від зовнішнього посягання.

Цивільно-правовий проступок (делікт) – діяння, що завдає шкоди врегульованим нормами цивільного права майновим та особистим немайновим відносинам, а також відносинам, врегульованим деякими нормами сімейного, аграрного права та ін.

Цілісність системи права – неможливість зведення властивостей системи (цілого) до простої суми властивостей її складових елементів – норм, галузей, інститутів.

Цінність – те, що визнається значущим, важливим для людини та суспільства, викликає позитивне ставлення та повагу.

Юридична аргументація – інтелектуальна юридична діяльність, що спрямована на обґрунтування чи спростування правових позицій за допомогою переконливих юридичних аргументів, доказів щодо правильності розв’язання спірного питання саме запропонованим шляхом.

Юридична відповідальність – передбачені санкціями норм права несприятливі наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру, що накладаються компетентним суб’єктом у порядку і формі, визначених законом, яких зазнає деліктоздатний суб’єкт (правопорушник) за вчинене правопорушення.

Юридична визначеність – одна із вимог до верховенства права, що полягає у необхідності чіткості та зрозумілості при викладенні норм права, унаслідок чого кожна особа має впевненість у розумній стабільності норм права, передбачності ситуацій та інших юридичних наслідків при застосуванні таких норм, а також існування сталої судової практики застосування норм права у схожих випадках.

Юридична заборона – покладення на особу юридичного обов'язку утриматися від певних дій.

Юридична підстава юридичної відповідальності – наявність норми права, що забороняє певну поведінку, визначає її об'єктивні та суб'єктивні ознаки, кваліфікуючи таку поведінку як конкретне правопорушення (наприклад, крадіжка, грабіж тощо) і встановлює відповідні санкції за його вчинення (наприклад, штраф, обмеження свободи, позбавлення волі тощо).

Юридична презумпція – закріплене у праві припущення про існування або відсутність юридично значущого факту.

Юридична особа – це колективний суб'єкт права, організація, яка може від свого імені набувати й реалізовувати майнові і особисті немайнові права та брати і виконувати юридичні обов'язання, тобто самостійно брати участь у правовідносинах, бути позивачем і відповідачем у суді.

Юридична сила – властивість нормативно-правових актів, яка визначає їх місце в ієрархічній структурі законодавства (верховенство чи підпорядкованість) і обумовлена специфікою правової системи, обсягом нормотворчих повноважень органу, що ухвалив даний акт, та його роллю в державному апараті.

Юридична фікція – визнання неіснуючих явищ юридично існуючими або, навпаки, існуючих явищ юридично неіснуючими.

Юридичне дозволяння – визнання за особою суб'єктивного права здійснити певні юридично значущі дії або утриматися від них, вільно обрати варіант власної поведінки.

Юридичне зобов'язування – покладення на особу юридичного обов'язку виконати певні дії, регламентовані нормами права.

Юридичний документ – документ, що створюється суб'єктом права на матеріальному (паперовому та/або електронному) носії та містить юридично значущу інформацію.

Юридичний обов'язок – встановлена нормами права міра належної поведінки особи.

Юридичні акти – дії, спрямовані на досягнення певного правового результату.

Юридичні вчинки – діяння, які викликають правові наслідки незалежно від того, усвідомлював чи не усвідомлював суб'єкт їх правове значення, бажав чи не бажав їх настання.

Юридичні діяння (дії або бездіяльність) – юридично значущі вчинки особи, настання яких залежить від волі суб'єктів правовідносин (укладення договору, видання наказу, подання позову та ін.).

Юридичні закономірності – необхідні, постійні, істотні зв'язки, що виникають у правовій сфері.

Юридичні події – юридично значущі життєві обставини, настання яких не залежить від волі та свідомості суб'єктів правовідносин, що часто виникають унаслідок дії природних явищ.

Юридичні факти – життєві обставини, з якими норми права пов'язують настання певних правових наслідків – виникнення, зміну або припинення правових відносин.

Юридично значуща поведінка – врегульована нормами права соціально значуща поведінка суб'єкта, яка має юридичні наслідки.